

Małgorzata Ciunovič

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0003-4573-4182

Czy *pytać* to tylko ‘zadawać pytanie’? Kilka uwag o medialnym użyciu tego czasownika

1. Uwagi wstępne

Spośród licznych czasowników mówienia leksem *pytać* wydaje się podstawowym, niebudzącym wątpliwości i przejrzystym znaczeniowo wyrazem. W potocznym rozumieniu znaczy tyle co ‘zadawać pytanie’ i nie jest powiązany z wartościowaniem. Jednocześnie można zaobserwować szczególne użycie tego czasownika w kontekście wypowiedzi dziennikarskich, wykraczające poza neutralne ‘zadawać pytanie’. Celem artykułu będzie próba uchwycenia dodatkowych elementów konotacyjnych, które wyłaniają się z fragmentów tekstów informacyjnych, pisanych oraz mówionych zamieszczonych na stronach internetowych i wypowiedzianych w telewizyjnych programach informacyjnych¹.

Analizie poddane zostaną jedynie cytaty zawierające jednostkę *X pyta...* (wyłączając np. użycia w czasie przeszłym, trybie dokonanym albo w 1. os.²). Przedstawione uwagi dotyczyć więc będą tylko 3. os. l. poj. czasu teraźniejszego, trybu oznajmującego, a przedstawiona próbka materiału będzie miała jedynie charakter egzemplifikacyjny. W opisie poszczególnych użyć zostaną

-
- 1 Przez internetowe teksty czy strony informacyjne rozumiem tutaj źródła stanowiące internetowe wydania gazet lub czasopism (tu: „Rzeczpospolitej”, „Gazety Prawnej”, „Pulsu Medycyny”), witryny stacji radiowych (np. „Rockradio”), strony zajmujące się szeroko rozumianą informacją i publicystyką (tu: Bankier.pl, Prawo.pl, Termedia), internetowe portale informacyjne czy wreszcie strony stanowiące część formalnej komunikacji instytucji (tu: Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich). Autorami większości tekstów zamieszczonych w przywołanych źródłach (z wyjątkiem BIP-u) są dziennikarze.
 - 2 Por. podpunkt 2.1. oraz szczególne znaczenie formy tego czasownika w 1. os. l. poj. [ISJP: 403].

uwzględnione pragmatyczne elementy wypowiedzi: jej kontekst, informacje o nadawcy i zakładanym odbiorcy oraz cała sytuacja komunikacyjna. Wnioski zostaną następnie skonfrontowane z opisami czasownika *pytać* obecnymi w literaturze językoznawczej.

2. Czasownik *pytać* w badaniach językoznawczych

2.1. *Pytać* w słownikach

Zdaniem leksykografów leksem *pytać* jest synonimem wyrażenia *zadawać pytanie* [WSJP PAN; SJPDun], *pytać się* [WSJP PAN] bądź *zapytywać* [SJPDun; USJP]. Autorzy słowników są zgodni co do tego, że czasownik ten „domaga się” reakcji osoby, do której kierowane jest pytanie. Pytający chce „uzyskać jakąś informację” [WSJP PAN], zadaje pytanie, „aby się czegoś dowiedzieć” [ISJP: 403], zwraca się do kogoś „w formie wymagającej odpowiedzi, w celu uzyskania jakiejś informacji, zezwolenia na coś itp.” [USJP; WSJDPD: 692]. Możliwe jest również użycie tego wyrazu w połączeniu z rzeczownikami wyrażającymi postawę pytającego (np. *pytać z goryczą, z nadzieją, z troską*) bądź jego reakcję na wcześniejszy komunikat (np. *pytać ze zdumieniem, ze zdziwieniem*). Wydaje się więc, że czasownik ten jest neutralny, natomiast jego wartościowanie może wynikać z obecności innych leksemów tworzących z nim wyrażenia. ISJP notuje jeszcze jeden interesujący typ jego wykorzystania: „Słowa *pytać* i *pytać się* są używane w pytaniach retorycznych, gdy ktoś zastanawia się nad czymś” [ISJP: 403]. Użycie 1 os. l. poj. w zdaniach typu: „Pytam więc, czy ludzie mają jeszcze odrobinę przyzwoitości” [ISJP: 403], sugerowałoby moim zdaniem emocjonalny stosunek nadawcy do kwestii poruszanej w treści pytania. Wydaje się, że są to wypowiedzi pojawiające się tylko w tekstach pełniących funkcję nakłaniającą, nacechowanych podniosłością.

Oddzielnym znaczeniem wyróżnianym przez leksykografów jest *pytać* jako ‘egzaminować’, które jednak nie jest przedmiotem analizy w tym artykule. Poniżej zestawiono pełne definicje leksemu podawane przez autorów, odpowiednio, WSJP PAN, ISJP, WSJDPD, SJPDun oraz USJP.

1. żeby się dowiedzieć ‘zwracać się do kogoś słowami, aby uzyskać jakąś informację’ syn. ktoś zadaje pytanie, *pytać się*:
 [...]
 - np. *pytać z goryczą, z ironią, z nadzieją, z niedowierzaniem, z niepokojem, ze śmiechem, z troską, ze zdumieniem, ze zdziwieniem*
 - *pytać retorycznie; wielokrotnie*
 - [...]
2. egzaminować [WSJP PAN]

1. Jeśli *pytamy* kogoś o coś lub jeśli *pytamy się* o coś, to zadajemy pytanie tej osobie, aby się czegoś dowiedzieć. *Pytał mnie o warunki i życie w obozie, a sam opowiadał o swoim życiu... Kostek coraz częściej pytał o godzinę... Pytali z niepokojem, jak dojechać... Co teraz zrobimy? – pytam, ale ona tylko wzrusza ramionami... No i jak? – pyta córki z niepokojem... Nikt się pana o zdanie nie pyta... Jakby się ktoś pytał, będę za piętnaście minut.*
2. Zapytać, spytać vs. odpowiadać (ant.)
3. Jeśli nauczyciel *pyta* ucznia z jakiegoś tematu lub przedmiotu, to zadaje mu pytania, aby sprawdzić jego stan wiedzy. *Zaplątał się, chociaż umiał to, z czego go pani pytała... Miałem być pytany z całego półrocza.*
4. Słowa *pytać* i *pytać się* są używane w pytaniach retorycznych, gdy ktoś zastanawia się nad czymś. *Pytam więc, czy ludzie mają jeszcze odrobinę przyzwoitości... Pytam się, co będzie, jeśli dojdzie do wojny nuklearnej... Czy można jednak zrozumieć Boga? – pyta się filozof.*
5. Mówimy „Kto pyta, nie błądzi”, mając na myśli to, że lepiej o coś zapytać, niż popępniać błędy wynikające z niewiedzy.
 - *kpi, czy o drogę pyta: zob. kpić.* [ISJP:]

1. 'zwracać się do kogoś w formie wymagającej odpowiedzi, w celu uzyskania jakiejś informacji, zezwolenia na coś itp.: *Pytać o drogę, o zdrowie, o radę, o termin spotkania, o poglądy polityczne. Pytała, czy może zabrać notatki.*
2. 'odpytywać w celu sprawdzenia czyichś wiadomości': *Byłem dziś pytany z biologii.*
→ *kpisz czy o drogę pytasz?* 'powiedzenie wyrażające zdumienie czyjąś wypowiedzią, dziwnym pytaniem, naiwnością itp.' [WSJDPDP: 692]

pytać I

'zadawać pytania; zapytywać': *Pytać kogoś o zdrowie, o dzieci, o radę, o datę, o godzinę, o cenę czegoś. Spytała, czy może pożyczyć książkę.*

pytać II

'odpytywać uczniów, studentów z jakiegoś materiału; egzaminować': *Profesor pyta jutro od ósmej. Znów byłem pytany z polskiego. zob. kpisz, czy o drogę pytasz.* [SJPDun: 925]

1. 'zwracać się do kogoś w formie wymagającej odpowiedzi w celu uzyskania jakiejś informacji, wiadomości, zezwolenia na coś; informować się, zapytywać': *Pytał o ciebie pan Kowalski. Pytał matkę (matki), czy może iść na zabawę. Pytać o drogę, o zdrowie, o rodziców, o przyjaciół, o opinię, o zdanie. Pytające spojrzenie. Pytający wzrok. fraz. pot. Kpisz, czy o drogę pytasz. przysł. Chorego*

pytają, zdrowemu dają. Kto pyta, nie błądzi ‘przyznając się do niewiedzy i pytając innych, można uniknąć popełnienia błędu’.

2. pot. ‘sprawdzać czyjeś wiadomości; odpytywać’: *Nauczycielka skończyła temat i zaczęła pytać. Byleś dziś pytany z historii?* [USJP]

2.2. *Pytać w opracowaniach lingwistycznych*

Choć przedmiotem refleksji językowej jest w tym artykule czasownik mówienia, nie sposób pominąć odniesienia tego leksemu do konkretnego aktu mowy. Pytanie pojawia się w opisie Johna Searle’a obok asertywu, rozkazu bądź życzenia [Searle 1970: 22]. Kontynuator teorii Johna Austina wyróżnił następujące warunki skutecznej realizacji tego aktu mowy:

1. Mówiący nie zna odpowiedzi, tzn. nie wie, czy zdanie jest prawdziwe lub nie zna informacji potrzebnej do dopełnienia zdania, aby było prawdziwe.
2. Zarówno dla mówiącego, jak i dla słuchacza nie jest oczywiste, czy słuchacz, nie zapytany, dostarczyłby w danej chwili informację.
3. Mówiący chce znać informację. [Searle 1970: 22, cyt. za: Zdunkiewicz 1993: 266]

Ostatni warunek jednoznacznie wskazuje na otwarcie na dialog, oczekiwanie odpowiedzi odbiorcy, co znajduje odzwierciedlenie we wspomnianych opisach słownikowych.

Zdania pytajne doczekały się na gruncie polskiego językoznawstwa dokładnych opracowań, choćby w postaci monografii Magdaleny Danielewiczowej poświęconej strukturze tematyczno-rematycznej zdań interrogatywnych [Danielewiczowa 1995].

Literatura przedmiotu odnosząca się już bezpośrednio do leksemu *pytać* obejmuje zarówno prace poświęcone formalnemu opisowi tego słowa (zazwyczaj w kontekście innych czasowników mówienia), jak i przedstawiające jego cechy znaczeniowe. Jolanta Chojak stwierdza, że używamy go „przede wszystkim do relacjonowania rozmaitych aktów pytania” [Chojak 1985: 269] w mowie niezależnej i zależnej. Badaczka opisuje ów czasownik w kontekście szczególnej pary wyrazów, którą tworzy wraz z leksemem *odpowiadać*³. Jej zdaniem „[z]ajmują one [oba czasowniki] szczególne miejsce wśród tzw. czasowników mówienia (*verba dicendi*), gdyż semantycznie wiążą się z tym, co w procesie komunikacji stanowi o jego [procesu komunikacji] naturze dialogicznej”⁴ [Chojak 1985: 275]. Akcja słowna, opisywana w tym przypadku przez czasownik *pytać*, zapowiada

3 „Czasowniki *pytać* i *odpowiadać* stanowią swoistą parę” [Chojak 1985: 272].

4 Wszystkie dopowiedzenia oraz podkreślenia w cytatach – M.C.

niejako reakcję – odpowiedź⁵. Takie ujęcie zakłada, że pytający jest uczestnikiem rzeczywistego dialogu, komunikacji z odbiorcą, do którego kieruje swój komunikat.

W mowie zależnej czasownik *pytać* odnosi się do pytań rozstrzygnięć (*pytać, czy*) oraz pytań dopełnień (*pytać, kto // dlaczego // co* itp.). Oba zapowiadają następującą po nich treść pytania – w przeciwieństwie do sekwencji *pytać o*, która otwiera miejsce na temat [Chojak 1985: 269].

Zbigniew Greń odtwarza z kolei strukturę tego predykatu: „Wszystkie predykaty tego typu realizują trzyargumentowe SPA. Oprócz agensa występuje w nich adresat oraz trzeci argument (nieosobowy), w którym zawarta zostaje treść z wkomponowanym niejako pustym informacyjnie miejscem, przeznaczonym na informację pochodzącą od odbiorcy” [Greń 1994: 132].

Autor monografii poświęconej czasownikom mówienia zalicza *pytać* do predykatów fazowych informacyjnie niesamodzielnych – dyskursywnych (inchoatywnych) [Greń 1994: 115–116]⁶. Językoznawca wskazuje więc, podobnie jak Chojak, na dialogiczność tego czasownika; *pytać* sugeruje według niego otwarcie na odpowiedź: „[n]adawca przekazuje [...] odbiorcy określony ładunek informacji [...], którą, według zamierzeń nadawcy, powinien on uzupełnić lub skorygować [Greń 1994: 131]. Inchoatywny charakter tego wyrazu odpowiada za rozpoczęcie komunikacji. „Predykaty tego typu oznaczają inicjowanie tekstu dialogowego przez jednego z uczestników przyszłego (inicjowanego) dialogu [...], nadawca zakłada, że jego wypowiedź jest pierwszą częścią dialogu, po której nastąpi wypowiedź (odpowiedź) odbiorcy” [Greń 1994: 132]. Pytający chce zatem sprowokować następczy akt mowy. „W tym celu [...] kausuje u odbiorcy wiedzę o swych intencjach (przez wybór tego typu aktu mowy) i wiedzę o zakresie świata przedstawionego, którego pytanie dotyczy” [Greń 1994: 132]⁷. Kwestią kluczową jest w przypadku tego czasownika poszukiwanie informacji:

5 Przy czym *odpowiadać* można nie tylko na pytania, ale także na inne typy wypowiedzi: życzenia, prośby, żądania, powitania, propozycje, wyjaśnienia itp. Językoznawczynie pokazuje też podobieństwo obu czasowników w niektórych kontekstach, np. w sytuacji zakłóconej komunikacji – braku odpowiedzi; por. paralelne wypowiedzi: „Czy przyjdiesz? Pytam cię” oraz „Czy przyjdiesz? Odpowiedz” [Chojak 1985: 272, 274].

6 Por. pełny opis tej grupy czasowników: *pytać* jako predykat fazowy, informacyjnie niesamodzielny, konsytuacja językowa następcza (zawężenie sytuacyjne na poziomie referowanego aktu mowy, ze wskazaniem na konsytuację następczą), pełna kombinatoryka sytuacyjna świata przedstawionego (sytuacje następcze i uprzednie), predykat ten oznacza występowanie funkcji fatycznej jako sekundarnej dla danego predykatu [Greń 1994: 115].

7 Zob. dalej: „W pytaniu o uzupełnienie będzie to «część ŚP», np. *X zapytał o losy wyprawy na biegun północny*. – na zasadzie presupozycji, iż *była taka wyprawa*, w pytaniu

Metanadawca, korzystając przy referowaniu aktu mowy z reprezentujących je [predykaty] czasowników, stwierdza, że doszło w nim do wyprodukowania przez nadawcę informacji niepełnej, zredukowanej. Pomimo tego, predykaty te zaliczamy do predykatów oznaczających operowanie wiedzą – operowanie oznaczające „poszukiwanie informacji”. [Greń 1994: 131]

Aspekt fatyczny ma z kolei znaczenie sekundarne (inaczej niż np. *zagađnąć*, dla którego funkcja fatyczna jest tą prymarną [Greń 1994: 131]).

Dialogiczność i przekazywanie informacji są więc kluczowe w znaczeniu czasownika *pytać* – predykaty tej klasy „referują przekazywanie informacji neutralnej” i „oznaczają realizację celu komunikacyjnego” [Greń 1994: 115].

Interesujące wydają się na tym tle uwagi Anny Wierzbickiej poświęcone angielskiemu odpowiednikowi słowa *pytać* – *to ask*. Językoznawczyni zaznacza w obszernym studium na temat czasowników mówienia, że wyraz ten – mimo iż powszechny i wielokrotnie analizowany – jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych czasowników mówienia w języku angielskim⁸, przy czym kontrowersje te wynikają głównie z polisemiczności leksemu – *to ask* to zarówno ‘zadawać pytanie’, jak i ‘poprosić’ [Wierzbicka 1987: 66]. Taka wieloznaczność nie ma oczywiście miejsca w przypadku polskiego jego odpowiednika, warto jednak zwrócić uwagę na wnioski, które formułuje Wierzbicka po omówieniu obu znaczeń. Jej zdaniem wspólnym elementem wszystkich typów użycia czasownika *to ask* (*a question*) – *zadać pytanie* – jest chęć uzyskania werbalnej odpowiedzi: „Tym, co łączy wszystkie przypadki *zadawania pytania*, jest nastawienie na uzyskanie odpowiedzi słownej (‘Chcę, żebyś coś powiedział’), a nie na uzyskanie wiedzy / poznania czegoś (‘Chcę, żebyś sprawił, że będę wiedział’)” [Wierzbicka 1987: 68]⁹. Badaczka kwestionuje tym samym wymóg ‘przekazywania informacji’ obecny rzekomo w znaczeniu tego czasownika, wymieniając jednocześnie przykład egzaminowania (por. drugie znaczenie polskiego *pytać*) jako sytuację, w której pytający nie chce zdobyć informacji, a jedynie uzyskać

o rozstrzygnięcie, np. *X zapytał, czy odrobił już lekcje (czy nie)* – przedstawienie alternatywnych ŚP” [Greń 1994: 132].

- 8 Por.: „*Ask* is one of the most common, and one might say, one of the most fundamental verbs in English. The literature touching on this verb is enormous. Yet the meaning encapsulated in it is far from clear; and if abstract discussions and logical formulae were to be replaced with specific semantic hypotheses, *ask* might well prove to be one of the most controversial speech act verbs in the whole English lexicon” [Wierzbicka 1987: 66].
- 9 „What links all cases of *asking* (a question) is a focus on obtaining a verbal response (‘I want you to say something’), not a focus on obtaining knowledge (‘I want you to cause me to know’).”

odpowiedź pytanego¹⁰. Językoznawczynie podsumowuje rozważania stwierdzeniem, że „[w] kulturach anglojęzycznych po *zadaniu pytania* oczekuje się zasadniczo jakiejś odpowiedzi słownej”, a to oczekiwanie zawarte jest w znaczeniu czasownika *pytać* [Wierzbicka 1987: 68]¹¹.

Na koniec warto jeszcze przytoczyć definicję czasownika *to ask*, jaką podaje Wierzbicka, używając semantycznych prymitywów [Wierzbicka 1987: 66]:

Mówię: chcę, żebyś powiedział coś, co może sprawić, że ktoś dowie się, że X
 Mówię to, bo chcę sprawić, żebyś to zrobił
 Zakładam, że powiesz coś z tego powodu
 Nie wiem, co powiesz [Wierzbicka 1987: 66]¹²

Pytając, nadawca oczekuje więc werbalnej odpowiedzi odbiorcy („chcę, żebyś powiedział coś”; „zakładam, że powiesz coś z tego powodu”), chociaż reakcja na pytanie może być inna niż spodziewana („nie wiem, co powiesz”). Na pierwszy plan wysuwa się zatem wspomniana wcześniej dialogiczność czasownika *pytać* // *to ask* – zarówno w znaczeniu polskiego leksemu, jak i jego angielskiego odpowiednika zawarta jest chęć rozpoczęcia aktu komunikacji (por. „Mówię to, bo chcę sprawić, żebyś to zrobił”). Powyższą definicję można, jak się wydaje, bez przeszkód przypisać polskiemu ekwiwalentowi.

Podsumowując, we wszystkich wymienionych opracowaniach czasownik *pytać* łączy się z dialogicznością, liczeniem na odpowiedzi i oczekiwaniem przekazania informacji (choć to ostatnie zostało zakwestionowane przez Wierzbicką w przypadku angielskiego *to ask*)¹³.

3. Jak *pytają* dziennikarze?

Na wstępie warto rozróżnić poziomy nadawcze, z którymi mamy do czynienia w tym szczególnym kontekście, jakim jest przytoczenie medialne. W przypadku każdego cytatu można by wyróżnić trzech nadawców: instytucjonalnego (np. redakcję czasopisma bądź portalu), autora danego tekstu oraz źródło

10 Podobnie rzecz ma się z zagadkami słownymi [por. Wierzbicka 1987: 68].

11 „In English-speaking cultures, *asking* (questions) is generally expected to be followed by a verbal response of some sort [...]”.

12 „I say: I want you to say sth that could cause someone to know X/ I say this because I want to cause you to do it/ I assume that you will say sth because of that/ I don’t know what you will say”.

13 Celowo pominęłam istotne z punktu widzenia badań nad czasownikami mówienia monografie Emilii Kozarzewskiej [1988] oraz Marzeny Stępień [2009], jako że nie występuje w nich czasownik *pytać*.

cytowania. Na potrzeby artykułu ograniczymy analizę do dwóch poziomów: nadawcy (źródła cytowania) oraz metanadawcy (autora danego tekstu).

Wśród stu pierwszych wyników podanych przez wyszukiwarkę Google dla hasła *pyta* (stan na 20 kwietnia 2022 roku) dziewięć stanowiły użycia medialne na stronach informacyjnych¹⁴. W tej grupie z kolei jedynie trzy cytaty zawierały użycia czasownika *pytać* w neutralnym kontekście:

[1] *Komisja europejska **pyta**, czy przewoźnicy chcą dłuższych i cięższych zestawów* [L]

[2] *SCWO: Organizacja **pyta** o... to, czy pracownicy stowarzyszenia mogą utworzyć związek zawodowy?* [NGO]

W powyższych zdaniach omawiany leksem zawiera wspomniane wcześniej elementy semantyczne ‘oczekiwać odpowiedzi’ oraz ‘oczekiwać przekazania informacji’. W przykładzie [1] nadawca (Komisja Europejska) kieruje swego rodzaju ankietowe pytanie do przewoźników o ich preferencje; formalna możliwość zadawania pytań jest składową dyskursu prawnoinstytucjonalnego, w który wchodzi KE jako instytucja. Kolejny przykład jest wprowadzeniem do rubryki z najczęściej zadawanymi pytaniami (pod którymi podawane są także odpowiedzi)¹⁵. Kontekst fragmentów [1] i [2] nie zawiera informacji o ocenie metanadawcy (autora tekstu) dotyczącej danej sytuacji, jego nastawieniu do tematu bądź oczekiwanej odpowiedzi (por. „Nie wiem, co powiesz” [Wierzbicka 1987: 66]).

Inaczej rzecz ma się z pozostałymi sześcioma przykładami:

[3] *Czy przy szczepieniach nauczycieli nie jest naruszana prywatność? Rzecznik **pyta** prezesa UODO* [RPO]

[4] *Budżet 2020 w Sejmie. Marian Banaś **pyta** rząd o 224 mld zł* [B]

[5] *Izba Dyscyplinarna SN **pyta**, czy może procedować* [DGP]

[6] *RPO **pyta** o zgony na COVID-19* [T]

14 A więc nie stanowiły np. słownikowej analizy leksemu; zob. przyp. 1 wyjaśniający, jak rozumiane są w tym artykule strony bądź teksty informacyjne.

15 W cytacie podano przykład jednego z uzupełnień frazy „SCWO: Organizacja *pyta* o...” tworzących – wraz z niezmienną częścią inicjalną – nazwę artykułu zamieszczonego na stronie.

[7] RPO *pyta* rząd o przyszłość mieszkańców strefy granicznej z Białorusią [P]

[8] KE *pyta* firmy o ewentualne problemy w łańcuchach dostaw w związku z wojną na Ukrainie [ANKIETA] [PM]

Konteksty przytoczone we fragmentach [4–9] sugerują nietypowe użycie czasownika *pytać*. W przykładzie [4] leksem opisuje pytanie mające formę mowy niezależnej: „Czy przy szczepieniach nauczycieli nie jest naruszana prywatność?” – przy czym zawarta jest w nim sugestia spodziewanej – negatywnie wartościowanej – odpowiedzi (w domyśle: „Przy szczepieniach nauczycieli jest naruszana prywatność”). Takie rozumienie tytułu sugerują również inne zdania: „Obywatel skarży się na potencjalne naruszenie prawa do prywatności i ochrony danych osobowych” oraz „[...] są wątpliwości, czy ustawa o systemie informacji oświatowej pozwala na przetwarzanie tych danych osobowych” [RPO]. Poprzez czasownik *skarżyć się* metanadawca – autor tekstu w „Biuletynie Informacji Publicznej RPO” – wprowadza negatywną ocenę, skarżymy się bowiem na zjawiska wartościowane ujemnie, w tym przypadku: „naruszenie prawa do prywatności i ochrony danych osobowych”. Z kolei rzeczownik *wątpliwości* kontekstowo sugeruje rozstrzygnięcie tytułowego pytania (w domyśle: „ustawa o systemie informacji oświatowej **nie** pozwala na przetwarzanie tych danych osobowych”). W rzeczywistości więc rzecznik – nadawca (zdaniem metanadawcy – autora tekstu) nie *pyta*, czy przy szczepieniach nauczycieli nie jest naruszana prywatność, lecz *sugeruje*, że przy szczepieniach nauczycieli **jest** naruszana prywatność. Wypowiedź stanowi część dyskursu prawno-instytucjonalnego (kierowanie pytań prawnych do odpowiednich organów jest częścią pracy Rzecznika Praw Obywatelskich), jednak opisany wyżej kontekst zdecydowanie wykracza poza obiektywne relacjonowanie treści zapytania.

Kiedy „Marian Banaś pyta rząd o 224 mld zł” [5] w kontekście udzielenia rządowi absolutorium z wykonania budżetu na 2020 rok, również można mieć uzasadnione wątpliwości co do tego, czy czasownik *pytać* jest tu neutralnym ‘zadaniem pytania’ i ‘oczekiwaniem (nieznanej) odpowiedzi’. Ocenę metanadawcy, tj. autorki tekstu w serwisie Bankier.pl, ujawniają tu inne zdania tego tekstu: „Marian Banaś wskazał na zastosowanie w 2020 roku na dużą skalę mechanizmów obniżających przejrzystość realizacji budżetu. I pytał o brakujące 224 mld zł” oraz „Sejmowa komisja finansów [...] proponuje, by dysponenci usunęli nieprawidłowości wskazane przez Najwyższą Izbę Kontroli” [B]. Nadawca (Marian Banaś), *pytając* o (brakujące) 224 mld zł, ‘wzywa’ więc w istocie (zdaniem metanadawcy) rząd do wytłumaczenia się z nieprawidłowości. Po raz kolejny nie mamy więc do czynienia jedynie z ‘oczekiwaniem (nieznanej)

odpowiedzi, lecz z sugestią treści tejże (Banaś zdaje się mówić: „brak 224 mld zł wynika ze złego zarządzania budżetem”). W konsekwencji to odbiorca, do którego skierowane jest *pytanie* (tu: rząd), jest negatywnie oceniany przez nadawcę (a z pewnością tak są oceniane tegoż odbiorcy działania).

W zdaniu [6] metanadawca (dziennikarze „Gazety Prawnej”) wprowadza pytanie o rozstrzygnięcie (*pyta, czy*). Także i w tym przykładzie nie ogranicza się do zdania sprawy z treści pytania, lecz formułuje komunikat w sposób, który narzuca sugerowaną odpowiedź. W tekście dowiadujemy się, że „[p]rawnicy nie kryją zdziwienia” okolicznościami pytania, a jeden z adresatów pisma zawierającego to pytanie przyznaje: „Wezwanie z ID SN odbieram jako element prowokacji politycznej” [DGP]. Rzeczowniki *zdziwienie* (będące emocjonalną reakcją na komunikat) i *prowokacja* (negatywnie wartościująca zjawisko, które opisuje) wskazują, że nie mamy do czynienia z neutralnym schematem komunikacyjnym akcji (pytania) i reakcji słownej (odpowiedzi), lecz z interpretacją tematu pytania i jego gotową oceną wyrażoną nie wprost przez metanadawcę. Z treści artykułu dowiadujemy się bowiem, że „[o]bwinieni w postępowaniach dyscyplinarnych oraz ich pełnomocnicy zaczęli otrzymywać pisma z Izby Dyscyplinarnej SN, w których prosi się ich o przedstawienie własnego poglądu na temat tego, czy izba ta może orzekać” [DGP]. Metanadawca dowodzi więc absurdalnej sytuacji, a sformułowanie *pyta, czy* jest niczym innym jak sugestią niedorzeczności takiego stanu rzeczy (w domyśle: „Izba Dyscyplinarna pyta, czy może procedować, chociaż jest oczywiste, że nie powinna pytać”)¹⁶, a nie neutralnym pytaniem o rozstrzygnięcie, w którym nadawca – Izba Dyscyplinarna – (zdaniem metanadawcy) oczekuje (nieznanej nadawcy) odpowiedzi. Do dyskursu medialnego zostały zatem włączone wątpliwości formułowane w pytaniu nadawcy.

Przykład [7] odnosi się do kontrowersyjnego tematu zachorowań spowodowanych koronawirusem. Rzecznik Praw Obywatelskich *pyta* ministra zdrowia „o zgony na COVID-19”, sugerując jednocześnie nieprawidłowości po stronie rządowej: „Marcin Wiącek zwraca się w piśmie do ministra zdrowia Adama Niedzielskiego w sprawie «alarmującej liczby zgonów z powodu COVID-19 w Polsce», oceniając, że «problemem wydaje się niewydolność systemu opieki zdrowotnej»” [T]. Przymiotnik *alarmująca*, rzeczowniki *problem* oraz *niewydolność*, a także czasownik *oceniać* użyte przez metanadawcę – autora tekstu na medycznym portalu informacyjnym – jednoznacznie wskazują, że w jego interpretacji *pytanie* rzecznika – nadawcy – jest jednocześnie formą *zarzutu* stawianego ministerstwu (odbiorcy). *Pyta o X* staje się w tym kontekście

16 Por. potoczne sformułowanie „Co to w ogóle za pytanie?!”, będące reakcją słowną na niedorzeczność pytania.

synonimiczne do *zarzuca X*, w treści artykułu znajdujemy zaś wyliczenia konkretnych zarzutów¹⁷. W rozumieniu metanadawcy rzecznik jako nadawca nie tylko *pyta* „o zgony na COVID-19”, lecz także (a może przede wszystkim) ‘zarzuca’ rządowi nieprawidłowości w zarządzaniu opieką zdrowotną i w konsekwencji ‘obwinia’ rząd o dużą liczbę zgonów, ‘sugeruje’, że rząd jest za nią odpowiedzialny.

Czasownik *pytać* o pojawia się również w zestawieniu z innym dyskutowanym w polityce tematem: niespokojnej sytuacji na granicy polsko-białoruskiej (w przykładzie [8]). Kolejny raz Rzecznik Praw Obywatelskich *pyta* rząd – tym razem „o przyszłość mieszkańców strefy granicznej z Białorusią”. Metanadawca (autor tekstu na portalu prawniczym), cytując w tekście wypowiedź Rzecznika, Marcina Wiącka (nadawcy), przekazuje jednocześnie ocenę sytuacji mieszkańców: „Branży turystycznej Podlasia grozi zapaść wobec przedłużania zakazu pobytu w strefie przygranicznej w związku z sytuacją migracyjną – alarmuje Rzecznik Praw Obywatelskich” [P]. Inny czasownik mówienia użyty w tekście (*alarmuje*) wskazuje na trudności (a więc sytuację ocenianą jako negatywną), zaś przyszłość mieszkańców jest w tej interpretacji niepewna, nadawca przewiduje bowiem wydarzenia wyrażone ujemnie nacechowanym rzeczownikiem *zapaść*. W zdaniu tym (w opinii metanadawcy) nadawca, *pytając*, nie tylko ‘zadaje pytanie’ o przyszłość mieszkańców, lecz także ‘sugeruje’ negatywną treść w spodziewanej odpowiedzi (tj. że przyszłość ta będzie trudna).

Ostatni przykład w tej części artykułu, fragment [9], już w samym uzupełnieniu schematu *pyta o* zawiera ocenę treści pytania i sugestię spodziewanej odpowiedzi („KE *pyta* firmy o ewentualne problemy w łańcuchach dostaw w związku z wojną na Ukrainie”). *Ewentualne problemy* są wyrażeniem wartościującym negatywnie zjawisko, o którym mowa w komunikacie (łańcuch dostaw). Nadawca, tj. Komisja Europejska, zdaniem metanadawcy (autora z czasopisma medycznego), w istocie ‘stwierdza, że’ prawdopodobnie wystąpią problemy, a nie *pyta o* ‘zadaje pytanie o’ ewentualne problemy (czy też *pyta*, czy wystąpią ewentualne problemy). Taką interpretację potwierdza dalsza część tego tekstu, w której mowa m.in. o „identyfikacji zakłóceń”. Jednocześnie należy zauważyć, że przykład ten wskazuje na oczekiwanie odpowiedzi (tu: w formie ankiety).

17 Por. cytowane w tym tekście wypowiedzi rzecznika: „W naszym kraju problem zwiększonej umieralności na COVID-19 w porównaniu z innymi krajami wydaje się, że jest złożony oraz zakorzeniony w słabości i niewydolności systemu opieki zdrowotnej”; „Pandemia COVID-19 uwypukliła wady, z którymi system zmagają się od lat. Niewątpliwie system ten, oprócz wymagań związanych z pandemią, musi mierzyć się z nierozwiązanymi dotychczas i nawarstwiającymi się problemami, między innymi kadrowymi, niedofinansowaniem, zaopatrzeniem w sprzęt i dostępnością świadczeń”, co „rodzi [...] obawy, czy system opieki zdrowotnej jest w stanie sprostać aktualnej sytuacji” [T].

Podsumowując, w wybranej próbce cytatów przeważają użycia czasownika *pytać* zawierające ocenę i wykraczające poza neutralne cechy znaczenia wskazywane w opisach leksykograficznych i opracowaniach językoznawczych. Forma *pyta* w przytoczonych powyżej przykładach staje się kontekstowo synonimem *sugeruje* (odpowieź), *zarzuca*, *że*, a nawet *stwierdza, że* (por. użycie [9]). Nadawca, który *pyta*, wyraża – w interpretacji metanadawcy – wątpliwości i wartościuje negatywnie zjawisko, o którym jest mowa w treści pytania.

Na marginesie analizy źródeł internetowych warto przytoczyć dwa przykłady zdań z użyciem czasownika *pytać* w wybranej formie (*pyta*) z dzienników telewizyjnych. Cytaty pochodzą z łącznie 12 przeanalizowanych wydań dwóch serwisów informacyjnych cieszących się największą oglądalnością [Kurdupski 2020], *Faktów* (TVN) i *Wiadomości* (TVP), z okresu bezpośrednio poprzedzającego wybory parlamentarne w Polsce w październiku 2019 roku.

[9] Grzegorz Schetyna **pyta**, ile kosztowała [konwencja PiS-u w Lublinie] podatników, bo partie dostają subwencje z budżetu. [F, 8 września 2019, 2'07"]

[10] Piotr Świerczek **pyta**, czy rzeczywiście wszystkie [loty rządowe o statusie „head”] były misją oficjalną. [W, 8 września 2019, 4'45"]

W przykładzie [10] nadawca (poseł Platformy Obywatelskiej) pyta o szczegóły rozliczenia finansowego przeciwnika politycznego (Prawa i Sprawiedliwości). W komunikacie metanadawcy (reportera z *offu*) *pytać* znaczy kontekstowo tyle, co ‘mieć wątpliwości’, ‘sugerować negatywne zdarzenie’ (tu: zbyt duże koszty konwencji politycznej przeciwnej partii). Nadawca (zdaniem metanadawcy) w żadnym razie, pytając, nie oczekuje nieznanego dotąd odpowiedzi słownej (nie prosi nawet o akt komunikacji), lecz wyraża swoją ocenę co do tematu pytania (a więc tego, ile kosztowała konwencja)¹⁸.

Zdanie [11] zawiera dodatkowo partykułę *rzeczywiście*, wzmacniającą oceniający charakter treści pytania. Dziennikarz – autor materiału (nadawca) – który *pyta, czy rzeczywiście* wszystkie loty rządowe przebiegały zgodnie z procedurami, wyraża wprost wątpliwości co do prawdziwości tego faktu. W tym rozumieniu nadawca *pyta*, ponieważ ma uzasadnione (zdaniem metanadawcy – prezenterki

18 Oddzielną kwestią, również wymagającą analizy, jest użycie rzeczownika *pytanie*, zwłaszcza w zestawieniu z „opozycyjnym” czasownikiem *odpowiedzieć*, por.: „Podczas debaty wyborczej Władysław Kosiniak-Kamysz **nie potrafił precyzyjnie odpowiedzieć na pytanie**, ile wynosi i ile powinna wynieść dopłata do hektara dla polskiego rolnika. Choć ma powody do wstydu, dziś mówi o dumie. [...] Tyle tylko, że w trakcie ośmiu lat rządów koalicja PO – PSL nie przedstawiła ważnych dla rolników propozycji” [W, 6 października 2019 roku, 7'41"].

w studiu) podstawy, by 'sądzić, że jest inaczej niż X' (gdzie X to: „wszystkie [loty rządowe o statusie «head»] były misją oficjalną”)¹⁹.

W analizowanych przykładach medialne *ktoś pyta* (o // czy // ile) jest więc użyciem nacechowanym: nadawca – zdaniem metanadawcy – negatywnie ocenia bądź zjawisko, o którym mowa w treści pytania (przykłady [4], [7], [8], [9], [11]), bądź domyślnego odbiorcę komunikatu (przykłady [5] i [10]). W uzupełnieniu czasownika występuje wyraźna sugestia odpowiedzi, a co najważniejsze, nadawca (zdaniem metanadawcy), jak się wydaje, swoim pytaniem nie rozpoczyna dialogu, nie inicjuje aktu komunikacji – dialogiczność czasownika *pytać* jest więc w tych przypadkach pozorną. W samej treści pytania – w zdaniach implikujących wspomniane wartościowanie – pojawia się zaś odniesienie do trudnej, dyskusyjnej, kontrowersyjnej kwestii, w której możliwe są dwa rozwiązania (pozytywne i negatywne), a sugestia domniemanej odpowiedzi odbiorcy dotyczy, jak można zaobserwować, zawsze wersji negatywnej. W omawianej grupie nie pojawił się bowiem żaden cytat, w którym czasownik *pyta* sugerowałby dodatnio wartościowaną wersję wydarzeń.

4. Podsumowanie

Chcąc odpowiedzieć na pytanie zadane w tytule, należy przyznać, że *ktoś, kto pyta* (nadawca) w kontekście medialnym, nie tylko – zdaniem metanadawcy – 'zadaje pytanie' (jak opisują to słowniki i opracowania), lecz także bardzo często 'sugeruje' czy 'wyraża swoje wątpliwości', nie czekając na rzeczywistą odpowiedź odbiorcy. Paradoksalnie pomocny może się tu okazać opis semantyczny czasownika z pozoru odległego znaczeniowo, tj. angielskiego odpowiednika leksemu *insynuować*. Jak opisuje cechy znaczeniowe *to insinuate* Wierzbicka, „osoba, która coś *insynuuje*, zawsze chce sprawić, by jej adresat pomyślał o kimś coś złego” [Wierzbicka 1987: 273]²⁰. Jeśli nieco zmodyfikujemy tę definicję i odniesiemy ją do analizowanego czasownika („osoba, która *pyta*, chce sprawić, by ktoś pomyślał o kimś // o czymś coś złego”), okaże się, że opis ten pokrywa

19 Zob. również przykład, w którym pytanie pojawia się bez towarzyszącego *verbum dicendi*, jednak stanowi czytelny przykład pytania rozstrzygnięcia oraz jest wyraźnie nacechowane: „A w *Faktach* walka o przedsiębiorców czy walka z nimi, czyli kampanijne potyczki na wyborcze obietnice. Kiedy PiS deklaruje ułatwienie, opozycja ostrzega przed wzrostem podatków” [F, 22 września 2019, 8'04"]. W pytaniu ukryta jest sugestia nadawcy co do tego, że mamy do czynienia z walką z przedsiębiorcami.

20 „[...] the person who *insinuates* something always wants to cause his addressee to think something bad about someone”. Ponadto: „[...] in *insinuating* the speaker is trying to achieve his aim imperceptibly: there is something sneaky, as well as devious, about this act” [Wierzbicka 1987: 273].

się z kontekstową analizą przedstawionych powyżej cytatów. Trzeba jednocześnie podkreślić egzemplifikacyjny charakter próbek materiałowych oraz fakt, że niemal wszystkie cytaty są tytułami (i mają tym samym charakter retoryczny). Dalsze badania i dokładna analiza ilościowa mogłyby wskazać, czy szczególne użycie tego czasownika stanowi szerszą tendencję w dyskursie medialnym.

Bibliografia

Źródła (wraz ze stosowanymi skrótami)

- B – Fraser Małgorzata (2021), *Budżet 2020 w Sejmie. Marian Banaś pyta rząd o 224 mld zł*, <https://tinyurl.com/yt7n3hbv> [dostęp: 22 lutego 2022].
- DGP – Kryszkiewicz Małgorzata, Cydzik Szymon (2021), *Izba Dyscyplinarna SN pyta, czy może procedować*, <https://tinyurl.com/5x5r9yz9> [dostęp: 22 lutego 2022].
- F – *Fakty* (TVN), program TV: 1, 8, 15, 22 i 29 września 2019 roku; 6 października 2019 roku.
- L – *Komisja europejska pyta, czy przewoźnicy chcą dłuższych i cięższych zestawów* (2022), <https://tinyurl.com/39z526bh> [dostęp: 22 lutego 2022].
- NGO – Sadło Katarzyna (2016), *SCWO: Organizacja pyta o... to, czy pracownicy stowarzyszenia mogą utworzyć związek zawodowy?*, <https://tinyurl.com/yeyvpyyw> [dostęp: 22 lutego 2022].
- P – Sobczak Krzysztof (2022), *RPO pyta rząd o przyszłość mieszkańców strefy granicznej z Białorusią*, <https://tinyurl.com/4vfjz9r> [dostęp: 22 lutego 2022].
- PM – *KE pyta firmy o ewentualne problemy w łańcuchach dostaw w związku z wojną na Ukrainie [ANKIETA]* (2022), <https://tinyurl.com/3bjwu8km> [dostęp: 22 lutego 2022].
- RPO – *Czy przy szczepieniach nauczycieli nie jest naruszana prywatność? Rzecznik pyta prezesa UODO* (2021), <https://tinyurl.com/4snp4ntn> [dostęp: 22 lutego 2022].
- RR – *Pyta nie na śniadanie*, <https://tinyurl.com/36mjfv9r> [dostęp: 22 lutego 2022].
- T – Lurka Krystian (2022), *RPO pyta o zgony na COVID-19*, <https://tinyurl.com/39tdn67c> [dostęp: 22 lutego 2022].
- W – *Wiadomości* (TVP), program TV: 1, 8, 15, 22 i 29 września 2019 roku; 6 października 2019 roku.

Słowniki (wraz ze stosowanymi skrótami)

- ISJP – Bańko Mirosław, red. (2000), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- USJP – Dubisz Stanisław, red. (2003), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa, t. 1–4. Wersja online: <https://usjp.pwn.pl> [dostęp: 12 listopada 2021].
- SJPDun – Dunaj Bogusław, red. (1996), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.

WSJPDP – Dereń Ewa, Polański Edward, red. (2012), *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków.

WSJP PAN – Żmigrodzki Piotr, red., *Wielki słownik języka polskiego PAN*, Kraków, <http://www.wsjp.pl> [dostęp: 12 listopada 2021].

Literatura

Chojak Jolanta (1985), *Metakomunikacyjna funkcja czasowników pytać – odpowiadać (sprášivat – otvečat)*, w: *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich*, red. Albert Bartoszewicz, Elena Vasilevna Petruhina, Warszawa, s. 269–275.

Chojak Jolanta (2006), *Semantyka i składnia czasowników oznaczających reakcje słowne*, Warszawa.

Danielewiczowa Magdalena (1995), *O znaczeniu zdań pytajnych w języku polskim. Charakterystyka struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzeń interrogatywnych*, Warszawa.

Greń Zbigniew (1994), *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, Warszawa.

Kleszczowa Krystyna (1989), *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Katowice.

Kozarzewska Emilia (1988), *Czasowniki mówienia we współczesnym języku polskim. Studium semantyczno-składniowe*, Warszawa.

Kurdupski Michał (2020), „Fakty” liderem oglądalności w 2019 roku, „Wiadomości” z największym wzrostem, <https://tinyurl.com/2p92t3zf> [dostęp: 22 lutego 2022].

Searle John (1970), *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge.

Stępień Marzena (2009), *Mówienie i prawda. O czasownikowych wykładnikach wiedzy niezwyfikowanej przez mówiącego*, Warszawa.

Wierzbicka Anna (1987), *English Speech Act Verbs. A Semantic Dictionary*, Sydney.

Wójcicka Alicja (2014), *Czasowniki mówienia wskazujące na zaangażowanie odbiorcy w interpretację komunikatu* [niepublikowana praca doktorska], Warszawa.

Zaucha Joanna, red. (2019), *Znaczenie wybranych czasowników mówienia w opisie słownikowym. Diagnoza i perspektywy*, Warszawa.

Zdunkiewicz Dorota (1993), *Akty mowy*, w: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 259–270.

Małgorzata Ciunovič

Does the Verb *Pytać* [to ask] only Mean ‘to Ask a Question’?

Notes on the Uses of this Lexeme in the Media

The verb *pytać* [to ask] is one of the basic *verba dicendi*, thus its meaning seems obvious and its lexicographical descriptions exhaustive. At the same time, contemporary uses of this lexeme in the media suggest the presence of additional components, not yet taken into account in the studies of this verb. The author will therefore analyse selected quotations from informative Internet portals and TV dailies in order to then attempt to answer the question posed in the title. The description will take into account the pragmatic elements of the utterance: its context, information about the sender and the assumed recipient, as well as the entire communication situation; the conclusions will, in turn, be confronted with descriptions of the verb *pytać* [to ask] present in the linguistic literature.

KEYWORDS: *verba dicendi*; semantics; *pytać* [to ask]; media language; pragmatic description.

dr Małgorzata Ciunovič – Instytut Językoznawstwa Wydziału Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; zainteresowania badawcze: semantyka językoznawcza, pragmatyka, etyka słowa, język w mediach.